

Een inleiding op:

‘Rolducse IJstijden’ III deel 2, Kroniekjaar 1945

De Tweede Wereldoorlog schuift over Rolduc: een
annus horribilis in meer opzichten

Inleiding en terugblik

Dulce bellum inexpertis. Drie simpele (nou ja) woorden zijn onderdeel van de ‘Adagia’ van Desiderius Erasmus (Rotterdam woensdag 27 oktober 1469 – Bazel zondag 12 juli 1536), een verzameling gezegdes, spreekwoorden en wijsheden, die Erasmus gebruikte bij zijn onderwijs in klassiek Latijn aan zijn leerlingen.

Hoe compact kan een taal zijn? Letterlijk, een op een, vertaald staat er: “zoet oorlog aan/voor de onervarenen.” Mijn eerste leraar Latijn in september 1960 in klas I gymnasium B (eerste deur links in de donkere gang), Drs. J.P.H.M. Rouwet, zou bij een dergelijke vertaling onmiddellijk hebben uitgeroepen: “Jongen, toch, èèèèh. Het had er kunnen staan, maar het staat er niet!!”.

Natuurlijk, vertalen is meer dan vervangen van betekenissen. *“Iedereen die weet wat oorlog is, heeft er een afschuw van. Oorlog, een onmenselijke en onchristelijke*

onderneming, moet ten allen tijde vermeden worden als de opperste slechtheid.”.

Dat zijn zo de gedachten, waarmee Erasmus een van zijn bekendste adagia inleidt. Hij is een overtuigd pacifist, zoals ook blijkt uit hoofdstuk 23 van zijn Lof der Zotheid, waar hij spreekt van parasieten, rovers en sluipmoordenaars, afpersers, boeren, stomme ezels, bankroutiers en ander uitschot van de maatschappij, die hun duistere praktijken op klaarlichte dag uitvoeren, wanneer de oorlog woedt.

Oorlog is dus alleen leuk, als je er nog nooit middenin gezeten hebt.

“Goed zo, jongen,” aldus Rouwetje, “Ik denk dat dat er precies staat. Alleen heeft het Nederlands tien woordjes meer nodig.”

Nu gaat de komende bespreking van de kroniek van het Jaarboek 1945 van Rolduc over de afloop van de Tweede Wereldoorlog in Zuid-Limburg. Het front van de bevrijders, voornamelijk Amerikanen, passeert Zuid-Limburg in september 1944 op weg naar Duitsland om het nazibewind in het hart te treffen.

Het lijkt me dus relevant om een van de grote kritische denkers uit de moderne beschaving van de afgelopen twintig eeuwen aan te halen aan het begin van een ‘annus horribilis’ voor Rolduc.

Het latere huis van mijn tederste jeugd functioneert soms als opvangkamp voor Duitse militairen, vluchtelingen en dan weer voor Landstormers en NSB-ers op weg naar Die Heimat... Van onderwijs komt in dat jaar zeer weinig terecht. Er gebeurt zoveel meer...

De vraag die je je kunt stellen is: Heeft Erasmus op zijn vele Noord-Zuid-reizen van Leuven naar Bazel en nog eerder van

Onderdak

Parijs naar Rome over Turijn en Venetië ooit logies gevraagd in de abdij Kloosterrade? Hij reisde veel te paard en zou een paar dagen rust in een goed bed best hebben kunnen gebruiken. Maar niets van dat alles: er is geen enkele vermelding, dat Erasmus ooit op Rolducs abdijpoort heeft geklopt voor onderdak. Het had voor de hand gelegen.

Erasmus was zelf een gewijde priester, gewijd op 24 april 1492 te Utrecht door bisschop Jan van Tiel. En hij trad ook in in het klooster Steyn bij Gouda als Augustijner kanunnik en verbleef er enige jaren. Als Augustijn was Erasmus praktisch een ordegenoot was van de Augustijner koorheren die Rolduc bevolkten. Nou ja, bevolkten?

Reislustig

De laatste tien jaar van de vijftiende eeuw en de eerste drie decennia van de zestiende eeuw (also: 1490 tot 1530) was de meest reislustige periode uit Erasmus leven. Hij ontsnapt aan het kloosterleven van de reguliere (volgens de strikte kloosterregel levende) Augustijner kanunniken in het klooster Steyn bij Gouda met een levenslange afkeer van het kloosterleven. Door secretaris te worden van de bisschop van Kamerijk, Hendrik van Bergen, die een latinist zoekt om mee naar Rome te nemen. De reis gaat niet door en Erasmus overtuigt mgr. Hendrik om hem naar Parijs te laten gaan om theologie te studeren. Zijn eerste reis.

Pest

Parijs valt hem zwaar. Het is hard werken, hij heeft weinig geld, omdat de toelage van zijn bisschop vaak uitblijft, het eten is slecht en zijn woonplek is niet comfortabel in een of ander studentencollegium. Hij haalt zijn doctorsgraad in de theologie niet in Parijs, keert in 1496 ziek terug naar de Lage Landen. Weer terug naar Parijs, dan een tijdje in Engeland, in Oxford, en dan weer terug naar Parijs tot een uitbraak van de pest hem vandaar verdrijft en hij in Leuven terecht komt waar hij een belangrijke vondst doet. Hij ontdekt daar de 'Annotationes in Novum Testamentum' van Lorenzo Valla (1407-1457) in het handschrift van de auteur. De uitbouw van deze kritische noten op de overgeleverde teksten van het Nieuwe Testament wordt zijn levenswerk. Hij vindt alvast een drukker voor deze geschreven aantekeningen

Droomreis

In 1506 kan hij eindelijk zijn droomreis gaan maken, de rusteloze. De Engelse koning Hendrik VII zoekt een begeleider voor zijn twee zonen, onder wie de latere Hendrik VIII, tijdens een reis naar Italië. In juni 1506 gaan ze op weg en in het gezelschap van twee prinses is een gemoedelijke tussenstop in Kloosterrade absoluut geen goed idee. In Italië doet Erasmus goede zaken: hij promoveert al in september 1506 tot doctor in de theologie in Turijn. Hij haalt ook Rome, waar men met hem wegloopt, zo te zeggen, maar de dood van Hendrik VII op 21 april 1509 roept een van zijn pupillen voor de opvolging terug naar Engeland. Erasmus reist dan per

paard over de Alpen terug naar Engeland en toen had hij toch ruim de gelegenheid om in Kloosterrade langs te gaan. Maar wat zou hij daar aangetroffen hebben?

“Troosteloos”

Dr. J.A.K. Haas, toenmalig chartermeester van het Rijksarchief Limburg in Maastricht, heeft zich in de jaren tachtig van de vorige eeuw intens bezig gehouden met de ordening en inventarisering van het rijke archief van de abdij Kloosterrade. Op basis van zijn werk schreef hij een ruim honderd pagina's tellende 'Schets van de geschiedenis der Abdij Kloosterrade', die in 1986 door het Rijksarchief in Maastricht werd uitgegeven. Dr. Haas noemt in dit overzicht de toestand van de kloostergemeenschap "troosteloos". In de twaalfde en dertiende eeuw verkeerde de abdij in opbouw in een bloeiperiode, maar vanaf 1300 tot 1500 beleeft Kloosterrade het ene dieptepunt na het andere. Dr. Haas constateert droog: "De abdij Kloosterrade heeft part noch deel gehad aan deze hervormingsbeweging van de veertiende en vijftiende eeuw." Hij doelt op de beweging van Windesheim, waarvan de bekende prediker van de Moderne Devotie in Deventer, Geert Grote, de inspirator was. Hij benadrukte een terugkeer naar het strikt naleven van de aangenomen kloosterregel met zaken als: armoede, gemeenschappelijk bezit, het onderhouden van het koorgebied en het afwijzen van privé-bezit. De beweging van Grote, de Congregatie of het Kapittel van Windesheim genoemd, omvatte eind vijftiende eeuw al 97 nieuwe kloosters in de Nederlanden en Duitsland. Daar had, aldus Haas, Kloosterrade part noch deel aan.

Vrouw en kinderen

In de veertiende en vijftiende eeuw daalde het aantal kloosterlingen van de abdij Kloosterrade vaak tot onder de tien. Het merendeel van die kanunniken woonden niet meer in de abdij, maar waren pastoor van een parochie in Kerkrade en omgeving. Velen van hen hadden vrouw en kinderen, terwijl de ‘internen’ nauwelijks het koorgebed volgden en vaak over een behoorlijk eigen vermogen beschikten. In de zestiende eeuw gingen sommige kanunniken zelfs over naar de hervorming. Ondanks haar naam was de abdij eigenlijk geen echt klooster meer en bovendien lagen de abten van die tijd vaak overhoop met de geestelijke of wereldlijke overheden. De abt Joannes van Huffel werd in 1485/86 zelfs afgezet door de bisschop van Luik Jan IX van Horn, wegens wanbeheer van de abdijgoederen, verzaking van zijn professiegeloften en zijn neiging tot dronkenschap en nog andere gebreken. De gebouwen van de abdij waren vervallen door brand, plundering, oorlogsgeweld en andere misère. “Sion deserta facta est: Jerusalem desolata est”. Deze tekst uit de bekende adventshymne ‘Rorate coeli’ zullen de enkele overgebleven kloosterlingen elk jaar in november met veel pijn in het hart gezongen hebben. Leonardus Dammerscheidt werd in 1522 tot abt gekozen van Kloosterrade en daarmee komt een persoon aan het kloosterbewind die zijn hele verdere leven geprobeerd heeft het tij van verval en ellende te keren. Tot twee keer toe, in 1525 en 1554, zocht hij aansluiting bij de beweging van Windesheim met een verzoek een aantal serieuze kloosterlingen naar Kloosterrade te sturen om zo de regel en de tucht te herstellen. Windesheim ging daar niet op in; er leefde op Rolduc in die dagen een groep van oudere

kanunniken, die zich tegen elke verandering keerden. Tegen 1554 waren deze onverzettelijke ‘ouden’ op twee na aan een lokale pestepidemie bezweken. In 1557 overleed ook Dammerscheidt. Zijn klooster bestond nog uit twee inwonende kanunniken, terwijl acht anderen extern in de zielzorg werkten, al dan niet in concubinaat, terwijl zich in dertien jaar tijd slechts één novice had gemeld.

Op zo’n plek had Erasmus totaal niets te zoeken op zijn doorreizen. Hij was goed op de hoogte van het Windesheimwerk, de moderne devotie, als oud-leerling van de befaamde Latijnse School in Deventer, waar enkele broeders des gemenen levens op de docentenlijst stonden. En hij had een hekel had aan het traditionele, verwaterde kloosterleven, als vrije en rusteloos reizende geest.

Begin zestiende eeuw. Hij had er de verwoestende ellende van de oorlog kunnen zien en het ‘frivole’ leven van de monniken. Erasmus was zelf letterlijk het product van de instorting van het celibaat allerwegen onder de katholieke clerus in die tijd. Zijn vader was Rutger Gerards, pastoor te Gouda, en zijn moeder Margaretha, diens huishoudster. En hij had nog een oudere broer Peter. Een omstandigheid, waarvoor hij zich zijn hele leven diep geschaamd heeft volgens Jan en Annie Romein in ‘Erflaters van onze beschaving’ (blz 82).

Oorlogsmachine

De oorlogsellende zou voor Kloosterrade nog veel groter worden. “Als een wals is de oorlogsmachine tot viermaal toe over de abdij gegaan”, schrijft dr. Haas in zijn historische schets, die ik hier raadpleeg.

Prins Willem van Oranje, de eerste van die naam en onze vader des vaderlands, begon in 1568, een jaar voor de geboorte van Erasmus, de tachtigjarige oorlog met een eerste invasie in het uiterste zuiden van de Lage Landen, koos een marsroute door Zuid-Limburg, toen de landen van Overmaas, en langs Kloosterrade. De abdij kreeg gelijk een oorlogsschatting van tienduizend daalders opgelegd. Abt Wormbs ging daar niet op in, De abt en de inwonende koorheren vluchtten naar een opvanghuis in Aken en de verlaten abdij werd geplunderd en in brand gestoken. Een tweede veldheer, Willems broer Lodewijk van Nassau, deed het in 1574 nog eens dunnetjes over met een tweede invasielegertje. Het kerkgebouw werd in brand gestoken en gesloopt. Paarden, koeien en schapen en zakken graan werden buitgemaakt, inclusief de abt zelf, die na betaling van een losprijs van tweehonderd daalders werd vrijgelaten. Tenslotte gingen de kerkklokken eraan. Ze werden meegenomen en in Wittem omgesmolten tot geschut en kogels. In 1578 kwam er voor de derde keer een Staatse troep voorbij en opnieuw was er plundering en brandstichting. De Spanjaarden lieten zich ook niet onbetuigd. Het Spaanse garnizoen van 's Hertogenrade plunderde in 1580 vooral de kerk. Daarna lag de abdij erbij als een verlaten bouwval. De kloosterlingen hadden een goed heenkomen gezocht, maar na verloop van tijd kwamen ze allen weer terug rond 1580 en begonnen de wederopbouw. Tot 1632 bleef Zuid-Limburg in rustig vaarwater, omdat de Spanjaarden weer de baas waren, De kerktoren en de watertoren met de directeurswoning dateren allemaal uit de zeventiende eeuw. Aan Erasmus is de hele Tachtigjarige Oorlog voorbij gegaan, omdat die buiten zijn levensjaren lag,

maar het begin van de malaise van de abdij had hij wel in ogenschouw kunnen gaan nemen.

Zou de afloop van de Tweede Wereldoorlog en het schuiven van de fronten van zuid naar noord, zoals in 1793 toen de Fransen kwamen of van noord naar zuid, zoals tijdens de Maasveldtocht van Frederik Hendrik in 1632, ook zo'n vreselijke gevolgen krijgen?

We gaan eens kijken naar de kroniek van het schooljaar 1944/45 in jaarboek 1945.